

TONČI BURIĆ

STAROHRVATSKO GROBLJE NA POLOŽAJU SVEĆURJE U KAŠTEL STAROM

UDK : 904 : 726.8 (497.5 Kaštel Stari) "08"

904 : 739 (497.5 Kaštel Stari) "08"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. 10. 2007.

Prihvaćeno: 7. 10. 2007.

Tonči Burić

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR, 21000 Split

S. Gunjača b.b.

U članku je obrađeno starohrvatsko groblje na položaju Svećurje u Kaštel Starom, na prostoru srednjovjekovnog sela Radun. Na osnovi analize nakita u grobovima te utvrđenih elemenata pogrebnih obreda poganskoga karaktera, groblje je datirano na sam početak 9. st. i komparirano s istodobnim grobljima u neposrednoj okolici. Ključne riječi: Svećurje, Radun, starohrvatski, poganski horizont, kristijanizirani horizont.

Uvod

Predio Svećurje u Kaštel Starom obuhvaća šire područje oko predromaničke crkve sv. Jurja, po kojoj je i dobio ime. To je uobičajeni sanktorem oblikovan prema toponimijskim zakonitostima imenovanja u prostoru.¹ Danas je Svećurje dio prostranijega predjela na kojemu se nalazi suvremeno naselje Radun, koje baštini ojkonom iz srednjega vijeka, a koji je u osnovi hidronimijskoga postanka. U prilog tome treba istaknuti da radunske zemlje i danas obiluju jakim izvorima vode. Crkva i srednjovjekovno groblje oko nje predmetom su zanimanja većega broja istraživača još od 19. st.² Stotinjak metara sjeverozapadno od crkve, izvan omeđenoga areala groblja oko nje, slučajno su na obradivim terasama nižih padina Kozjaka otkriveni grobovi s inhumiranim pokojnicima u konstrukcijama od kamenih sanduka ili škrinja.

Grobovi su otkriveni u prosincu godine 2001. prigodom kopanja temelja za gradnju obiteljske kuće Ante Grbeše (Kaštel Stari, Radun 19). Iskop je vršen mehanički, pomoću bagera, a vlasnik je odmah o otkriću izvijestio župnika i policijsku postaju u Kaštel Gomilici, koja je o istome izvijestila Državnu upravu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, na čiju zamolbu je Muzej hrvatskih arheoloških spomenika preuzeo obvezu zaštitnih iskopavanja na tom lokalitetu.

¹ Sanktoremi izvedeni od titulara sv. Jurja u Kaštelima su dosta česti. Uz radunsko Svećurje postoji i ono na prostoru srednjovjekovnoga sela Žestinj, danas u Kaštel Novom, također oko srednjovjekovne crkve sv. Jurja, gdje je koncem lipnja 2007. slučajno otkriveno još jedno starohrvatsko groblje iz 9. st. (istraživanjima u organizaciji Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika rukovodi autor ovih redaka), a po crkvi sv. Jurja na Putalju ime je dobilo cijelo srednjovjekovno selo Sućurac, čije ime je preneseno i na novovjekovno naselje uz nadbiskupski dvor na obali. Za toponomastički aspekt cf. Putanec 1963. i Šimunović 1992, str. 83-84.

² Crkva sv. Jurja, jedna od rijetkih u cijelosti očuvanih sakralnih građevina ranoga srednjeg vijeka na našoj obali, ušla je u literaturu pod nazivom Sv. Juraj od Raduna, prema imenu istoimenoga sela u kojemu se nalazila. Inače se u srednjovjekovnim povijesnim dokumentima još naziva i Sv. Juraj od Podmorja, u Orišac, pod Šušnjare, ali i Sv. Juraj od Ostroga. Za arhitektonski aspekt crkve cf. Marasović 1978; str. 52, 57/b. 130; T., XXXII/3, XXXIII, XXXIV/1a-b i Jelovina 1976, str. 113, br. 73, gdje je i starija literatura, te Gunjača 1996, str. 71, sl. 17 i Ivančević 1996, str. 80-81, T. II/8. Za povijesne podatke cf. Omašić 2001, str. 98-104. O arheološkim istraživanjima same crkve i srednjovjekovnoga groblja oko nje cf. Oreb 1983, str. 185-200, kao i Burić 2002, str. 321-325, 333-334, te Burić 2005, str. 249-250, br. 126, gdje je prikaz najnovijih iskopavanja oko crkve.

Za voditelja iskopavanja određen je muzejski savjetnik prof. Tonči Burić, koji se nakon uviđaja na terenu, a u dogovoru s djelatnicima policije i vlasnikom, obvezao da će s radovima započeti odmah po završetku božićnih i novogodišnjih blagdana u siječnju 2002. godine. S iskopavanjima se započelo 9. siječnja, a ta prva kampanja trajala je do 28. siječnja. Nastavak je uslijedio 16. rujna iste godine, a istraživanja su u cijelosti dovršena 28. listopada 2002. g. Radovi su često bili prekidani zbog loših vremenskih uvjeta, ponajviše kiše. Uz voditelja iskopavanja stručnu ekipu su tijekom dvije kampanje činili dokumentaristi Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika prof. Silvana Juraga, Nada Šimundić-Bendić i Ante Šundov, postdiplomantica antropologije u Zagrebu prof. Sanja Stojanović iz Splita, te studenti arheologije s Filozofskog fakulteta u Zadru: Marija Motušić, Eugen Motušić i Mario Mustapić. Planove i crteže za ovaj članak izradila je Nada Šimundić-Bendić, na čemu joj srdačno zahvaljujem.

Antropometrijsku obradu osteološke građe obavile su diplomirane arheologinje Silva Grković i Anita Lovrić, suradnice, te dipl. ing. Jelena Ljubković i dr. med. Kristijan Bečić, novaci u sklopu znanstvenoga programa antropološko–kemijske DNA analize srednjovjekovnih starohrvatskih groblja. Program se radi u organizaciji Kliničkoga zavoda za patologiju, sudsku medicinu i citologiju KBC-a Split i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. U programu, na čelu s prof. dr. Šimom Anđelinovićem, predstojnikom Zavoda, sudjeluju još prof. dr. Marija Definis-Gojanović, prof. dr. Davorka Sutlović, a od arheologa mr. sc. Vedrana Delonga, muzejska savjetnica iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.

Položaj na kojemu su otkriveni grobovi bio je dijelom devastiran temeljima za buduću novogradnju. U iskopima i profilima temelja, u sjeveroistočnom dijelu predviđene kuće, bilo je vidljivo 4 do 5 grobova. Kako ih u preostalom većem dijelu temelja nije bilo, očito je da je devastacijom zahvaćen samo manji, krajnji zapadni rub groblja, koje se prema tome pruža dalje na istok, na parceli obitelji Jurašin, kojoj je nekoć pripadala i čestica A. Grbeše. Lokalitet se u cjelini nalazi na jednoj izduženoj terasi (*vlaka*, u lokalnom izričaju), odvojenoj od više i niže terase visokim podzidima (*prizide*), pa su prema tome okvirno određene njegova sjeverna i južna granica. Iskopavanja su u konačnici i potvrdila tako pretpostavljeni areal rasprostiranja groblja. Njegovu istočnu granicu obilježila je staza, čiji je segment otkriven na oko 2 – 3 metra istočno od zadnjih grobova. Pružala se pravcem sjever – jug, a služila je za pristup obližnjem izvoru vode (sl. 1). Njezin početak valja tražiti na obližnjoj pretpostavljenoj lokaciji zaseoka kojemu je groblje pripadalo, a koji se nalazio na povišenim padinama ispod prirodnoga grebena sjeverno od položaja groblja. Otkrivena je u drugoj istraživačkoj kampanji, na ∇ 25-30 cm, tj. pri dnu **otkopnoga sloja 1** (= o. sl. 1). Zbog skliskog terena staza je nasuta amorfnim kamenjem manjih i srednjih dimenzija. Ovisno o očuvanosti toga naboja od kamena, širina staze varira između 0,5 m i 1 metra. Ispod razine naboja i uokolo njega pružaju se dublji slojevi koje tvori uglavnom sterilna i čista žutosmeđa zemlja, koja je na većim dubinama sve vlažnija zbog blizine izvora, tj. podzemnih vodenih tokova. Po stazi i u slojevima oko i ispod nje nađena je manja količina sitnih ulomaka keramike, koji se mogu pripisati razdobljima kasne antike i ranoga srednjeg vijeka (ulomci posuđa crvene boje bolje fature, dva ulomka narebrenih amfora 6. st. i ulomak imbreksa crvene boje, te ulomci grube keramike, dijelom rađene i rukom, smeđih i crvenosmeđih ili sivosmeđih tonova sa zrcima kalcita loše fature). Predio uz stazu istražen je do ∇ 100 cm, kroz o. sl. 2 (∇ 30 – 60 cm), 3 (∇ 60 – 80 cm) i 4 (∇ 80 – 100 cm). Ovaj posljednji registriran je samo na tom dijelu, gdje je iskopavanje prekinuto zbog sve jačeg nadiranja podzemnih voda, a i nalaza u njemu gotovo da i nije bilo. Teren se prema zapadu uzdiže, točnije, sloj zdravice koju čini lapor sve je plići, pa je zbog toga i odabran za lociranje groblja.

Iskopavanjima su definirana četiri otkopna sloja u okomitoj stratigrafiji:

- o. sl. 1 (∇ 0 – 30 cm)
- o. sl. 2 (∇ 30 – 60 cm)
- o. sl. 3 (∇ 60 – 80 cm)
- o. sl. 4 (∇ 80 – 100 cm).

Recentni površinski sloj, **o. sl. 1**, sastojao se od svjetlosmeđe glinaste zemlje s rijetkim sitnijim kamenjem i bio je gotovo sterilan. U njemu su nađeni tek pojedinačni ulomci glazirane keramike ranoga novog vijeka, te ulomci imbreksa i amfora, a po sredini groblja su u dnu sloja (V 20/25 – 30 cm) otkriveni dijelovi kamenih grobnih konstrukcija (**G-10, 11 i 12**), jer je tu razina zdravice najviša. Većina grobnih kamenih sanduka nađena je u **o. sl. 2**, u kojemu je pedološki sastav tla sličan kao i u prethodnome. Zemlja je svjetložuta i strukturom analogna laporu. I u ovom sloju nalaženi su rijetki ulomci glazirane ranonovovjekovne keramike. U **o. sl. 3** otkriveni su donji dijelovi **G-11 i 12**, upravo na mjestu gdje zdravica, tj. sloj lapora počinje padati k istoku i opisanoj stazi. Ti su grobovi i ukopani u lapor, iznad kojega je žutosmeđa laporasta zemlja. U sloju je nađen samo jedan ulomak imbreksa crvene boje. Posljednji sloj, **o. sl. 4**, ograničen je zbog pada terena na predio uz stazu istočno od groblja i već je opisan pri analizi slojeva na stazi.

Grobovi i nalazi u njima, kao i osteološki ostaci, prikazani su u katalogu koji slijedi u daljnjem tekstu. Ovdje bih samo iznio neka opća zapažanja, koja nisam statistički obrađivao, jer na tako malom broju uzoraka to nije metodološki uputno. Na precizno definiranom arealu groblja ukupno je otkriveno 13 grobova (Plan I, II), koji se pružaju pravcem istok–zapad u tri osnovna reda. Grobovi otkriveni na radunskome Svećurju imali su rake obzidane konstrukcijama od kamenih ploča položenih okomito (“na nož”), koje se – prema poziciji u sklopu groba – nazivaju obložnicama, donožnicama i uzglavnicama. Tako oblikovani kameni sanduk, u okviru grobne rake, bio je pokriven istim takvim pločama, tzv. poklopnicama. Dna grobova popločana su manjim i tankim kamenim pločicama, osim u jednom slučaju (**G-4**), a i taj nije sasvim siguran, jer je grob većim dijelom uništen bageriranjem. Zastupljena su dva oblika konstrukcije grobnih sanduka: pravokutni i trapezoidni. Prevladavaju pravokutni (9 grobova), dok su trapezoidni zastupljeni kod 4 groba. Kod pojedinih grobova ti osnovni oblici su više ili manje deformirani zbog uobičajenih pritisaka tla, tj. bočnih tlakova, kao i zbog devastiranosti iskopima bagera, ili, još prije, krčenjem terena za sadnju vinove loze. Posebice je zanimljivo otkriće pojedinačnih većih kamenih blokova, ili dva do tri manja, koje zbog stratigrafskih odnosa i pozicije u odnosu na grobni sanduk tumačim kao nadzemno obilježje groba ili biljeg. To kamenje nađeno je na razini od 30 do 50 cm iznad poklopnica uz 4 groba (**G-1, 5, 11 i 12**). Većina ukopa, u 9 od 13 grobova, ima osnovnu orijentaciju istok – zapad (E-W). To su ukopi u **G-1, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, i 13**, a četiri (**G-2, 5, 10 i 12**) imaju orijentaciju sjeverozapad – jugoistok (NW-SE), što je u biti isto i poklapa se s tumačenjem koje je za tu pojavu dao još Karaman. On je te otklone ili odstupanja od osi E – W protumačio godišnjom putanjom sunca na istočnom horizontu, što je prihvatila i većina kasnijih istraživača.³ Dakle, radi se o manjemu groblju *na redove*, kakvo je uobičajeno u ranom srednjem vijeku u Hrvatskoj, kao i na širem europskom prostoru.⁴ Da grobovi sa Svećurja u Radunu pripadaju starohrvatskom razdoblju srednjeg vijeka na istočnoj obali Jadrana, potvrdili su i malobrojni, ali tipološki prepoznatljivi nalazi nakita u njima, te relativno česti ostaci pogrebnih rituala koji odaju svježije reminiscencije na pogansko razdoblje ranoga srednjeg vijeka na hrvatskom etničkom prostoru.⁵ No, o tome više u analizi groblja.

³ Karaman 1940, str. 10; Jelovina 1976, str. 70; Belošević 1980, str. 76-77, gdje je i literatura za šire slavensko područje; Burić 2001, str. 202-203, bilj. 95-6; Petrinec 2005, str. 26. Suprotno mišljenje, iako dobro argumentirano, nije prihvaćeno u znanosti, a izneseno je u djelu Bešlagić – Basler 1964, str. 56.

⁴ Jelovina 1976, str. 69; Belošević 1980, str. 71-72; Petrinec 2005, bilj. 17.

⁵ Zadnjih godina se u našoj povijesno-arheološkoj literaturi javljaju razna, često i suprotstavljena mišljenja o sintagmi “hrvatski etnički prostor” u srednjem, a posebice u ranom srednjem vijeku, koja se kreću u širokom rasponu između minimalističkih i maksimalističkih tumačenja. Iako opseg ovoga rada nije pogodan za analiziranje te osjetljive problematike, smatram da sam čitateljima dužan pojasniti svoje poimanje tog pojma u najsazetijem obliku. “Hrvatski etnički prostor” je za mene onaj teritorij na kojemu se koncem srednjega vijeka, a prije većih turskih prodora, formirao etnos koji je sam sebe nazivao Hrvatima, određivši time i ime državi u kojoj je većim dijelom živio. To, naravno, ne znači da je na početku etnogeneze Hrvata na tom prostoru od 7. st. obitavalo samo pleme Hrvata; nastavala su to područje i neka druga slavenska plemena, kao i preživjeli starosjedioci iz kasne antike, tzv. Romani. No, ti heterogeni etnički dijelovi okupljeni u političku zajednicu označenu hrvatskim imenom izgubili su do konca srednjega vijeka svoj individualitet i stopili se u jedinstvenu

Katalog grobova i nalaza

G-1

Orijentacija: E-W. **Oblik:** trapez; **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven dvjema većim masivnim pločama; zapadni kraj groba oštećen je bagerom, pa nedostaje uzglavnica. **Dno:** popločano manjim kamenim pločama. **Broj kostura:** 1/*in situ*. **Spol i dob:** žensko, 25 – 30 godina (?). **Položaj ruku:** opružene uz tijelo. **Nalazi:** /. **Položaj nalaza:** /. **Ostalo:** na SW rubu groba položen je jedan četvrtasti kamen, na oko 0,5 m iznad poklopnice.

G-2

Orijentacija: NW-SE. **Oblik:** neutvrdiv zbog oštećenosti bageriranjem po sredini groba (vjerojatno pravokutnik); **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven istim takvim pločama, koje su većim dijelom dislocirane bageriranjem. **Dno:** popločano kamenim pločama. **Broj kostura:** 1/*in situ*. **Spol i dob:** muško, iznad 40 godina. **Položaj ruku:** opružene uz tijelo. **Nalazi:** /. **Položaj nalaza:** /. **Ostalo:** na rub sjeveroistočne poklopnice položen je G-9.

G-3

Orijentacija: E-W. **Oblik:** pravokutan u sačuvanom dijelu. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven istim takvim pločama; sačuvan je samo zapadni kraj groba oko glave, a ostalo je devastirano bageriranjem. **Dno:** popločano sitnim kamenim pločicama. **Broj kostura:** 1/*in situ*. **Spol i dob:** dijete, 2 - 4 godine. **Položaj ruku:** dislocirane bagerom, kao i veći dio kostura. **Nalazi:** karičica od tanje brončane žice rastavljenih krajeva; jedan je rezan, a drugi zašiljen zbog provlačenja kroz ušnu resicu. **Položaj nalaza:** ispod glave.

G-4

Orijentacija: E-W. **Oblik:** pravokutan u sačuvanom dijelu. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven istim takvim pločama; sačuvan je samo zapadni kraj groba oko glave (s istočne strane lubanje, okrenute licem prema tlu, nađene su *in situ* dvije okomite pločice, kao da je glava bila odvojena od tijela pri sahrani?), a ostalo je devastirano bageriranjem. **Dno:** zemlja. **Broj kostura:** 1/*in situ*. **Spol i dob:** dijete, 5 - 7 godina. **Položaj ruku:** dislocirane bagerom, kao i veći dio kostura. **Nalazi:** /. **Položaj nalaza:** /. **Ostalo:** uz sjeverozapadni ugao groba, u razini poklopnica nađen je naboj kamenja s ostacima ugljena (v_2).

G-5

Orijentacija: NW-SE. **Oblik:** pravokutnik. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven istim takvim pločama (donožnica dislocirana bagerom). **Dno:** kamene ploče. **Broj kostura:** 1, *in situ*. **Spol i dob:** žensko, 40-45 godina. **Položaj ruku:** opružene uz tijelo. **Nalazi:** / **Položaj nalaza:** /. **Ostalo:** sa sjeverne strane groba uz poklopnice sačuvani su ostaci naboja od vatrišta (v_3), a nad zapadnim rubom poklopnica su dva veća amorfnna kamena (+31 cm od poklopnice) i nekoliko manjih.

G-6

Orijentacija: E-W. **Oblik:** trapez. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake (donožnica nedostaje), pokriven istim takvim pločama; zapadni dio groba oštećen je bagerom. **Dno:** popločano manjim kamenim pločicama. **Broj kostura:** 2, *in situ*, jedan nad drugim (dvojni ukop); grudni koš i glave obaju pokojnika znatno su oštećeni iskopom bagera. **Spol i dob:** gornji: žensko, oko 60 godina; donji: muško (?), 16 – 19 godina. **Položaj ruku:** opružene uz tijelo (oba ukopa). **Nalazi:** / **Položaj nalaza:** /. **Ostalo:** sa sjeverne strane groba uz poklopnice sačuvan je kompaktni naboj od vatrišta (v_1), u kojemu je nađen veći broj sitnih ulomaka grube i većim dijelom nepečene keramike s kalcitom, koji su se drobili na dodir.

G-7

Orijentacija: E-W. **Oblik:** nepravilni pravokutnik. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven istim takvim pločama. **Dno:** popločano manjim kamenim pločicama. **Broj kostura:** 2; jedan *in situ*. **Spol i dob:** žensko (*in situ*), oko 30 god.; dijete (neznatno očuvani i dislocirani ostaci kostura), 10-13 god. **Položaj ruku:** opružene uz tijelo (ženska osoba). **Nalazi:** / **Položaj nalaza:** /.

G-8

Orijentacija: E-W. **Oblik:** trapez. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven istim takvim pločama; dio poklopnica nedostaje, vjerojatno zbog nekadašnjeg krčenja terena. **Dno:** popločano kamenim pločama. **Broj kostura:** 1, *in situ* (osim lubanje koja je dislocirana, vjerojatno prigodom vađenja poklopnice). **Spol i dob:** muško, dob neodrediva zbog oštećenosti kostiju. **Položaj ruku:** opružene uz tijelo. **Nalazi:** /. **Položaj nalaza:** /.

masu hrvatskoga naroda. Stoga smatram povijesno i metodološki opravdanim materijalnu kulturu ranoga srednjeg vijeka na tako definiranom prostoru i dalje nazivati "starohrvatskom", ne gubeći pritom iz vida njezinu plemensku šarolikost, kao ni djelomičnu rasprostranjenost i izvan političkih granica srednjovjekovne Hrvatske. To više što su stilske i tipološke odlike predmeta koje toj kulturi pripisujemo jedinstvene i ne mogu se po tim kriterijima opredjeljivati na uže plemenske segmente, kao što je to moguće, primjerice, kod germanskih plemena iz vremena seobe naroda.

G-9

Orijentacija: E-W. **Oblik:** trapez. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake, pokriven jednom manjom pločom; grob djelomice leži na poklopnicama **G-2**. **Dno:** popločano sitnim kamenim pločicama. **Broj kostura:** 1, *in situ*. **Spol i dob:** dijete, vjerojatno novorođenče. **Položaj ruku:** neodrediv. **Nalazi:** / **Položaj nalaza:** /. **Ostalo:** preko kostura su registrirani sitni grumeni žeravice, rasute po trupu prije stavljanja poklopnica.

G-10

Orijentacija: NW-SE. **Oblik:** pravokutnik (prema sačuvanom dijelu). **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake; nedostaju poklopnice, donožnica, uzglavnica i južna strana obložnica (povađene prigodom nekadašnjeg krčenja terena, jer je tu zdravica najplića). **Dno:** popločano sitnim kamenim pločicama. **Broj kostura:** ? (kosti su povađene prigodom nekadašnjeg krčenja terena). **Spol i dob:** prema dimenzijama radi se o dječjem grobu. **Položaj ruku:** ?. **Nalazi:** / . **Položaj nalaza:** / .

G-11

Orijentacija: E-W. **Oblik:** pravokutnik. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake; nedostaju poklopnice, donožnica, uzglavnica i manji dio obložnica, što je izbačeno na površinu prigodom bageriranja. **Dno:** popločano manjim kamenim pločama. **Broj kostura:** najmanje 3 (1 *in situ*); većina kostiju je ispremiješana, pa je po svemu sudeći grob iskorišten za pohranu kostiju iz okolnih grobova koji su devastirani nekadašnjim krčenjem terena. **Spol i dob:** dvije odrasle osobe (jedna muška ?) i jedno dijete. **Položaj ruku:** neodrediv. **Nalazi:** / . **Položaj nalaza:** / . **Ostalo:** uz grob sa zapadne strane nađena je skupina dijelom dislociranoga amorfno kamenja, za oko 0,5 m iznad razine poklopnica.

G-12

Orijentacija: NW-SE. **Oblik:** pravokutnik. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake; nedostaju poklopnice, donožnica i manji dio obložnica. **Dno:** popločano manjim kamenim pločama. **Broj kostura:** 1, *in situ*. **Spol i dob:** starije dijete. **Položaj ruku:** desna preko karlice, lijeva opružena uz tijelo. **Nalazi:** brončana jednojagodna naušnica okruglaste glatke jagode, kojoj nedostaje jedna kalota; karika ima petlju i kukicu za zakopčavanje. **Položaj nalaza:** s desne strane pod lubanjom. **Ostalo:** sa zapadne strane groba, iznad glave, nađen je jedan veći amorfni kamen, na istoj visinskoj razini kao i kod **G-11**.

G-13

Orijentacija: E-W. **Oblik:** pravokutnik. **Konstrukcija:** sanduk od kamenih ploča položenih okomito uz rub rake; nedostaju poklopnice, uzglavnica i manji dio obložnica, jer je zapadni kraj groba bio uništen krčenjem. **Dno:** popločano manjim kamenim pločama. **Broj kostura:** 1, *in situ* (nedostaje lubanja i kosti gornjeg dijela trupa). **Spol i dob:** neodredivi zbog oštećenosti kostura. **Položaj ruku:** lijeva opružena uz tijelo, a desna položena na bok. **Nalazi:** / . **Položaj nalaza:** / .

Analiza groblja

Radunsko groblje na Svećurju možemo okvirno datirati u rani srednji vijek, tj. starohrvatsko razdoblje u materijalnoj kulturi srednjega vijeka (7. – 11. st.). Za tu dataciju siguran oslonac pružaju nam nalazi u grobovima, način konstrukcije kamenih sanduka, broj ukopa u pojedinom grobu, a uz to i pojedini elementi pogrebnoga rituala utvrđeni na ovom ukopištu. Svi ti elementi zajedno pružaju mogućnost užega i preciznijeg datiranja na sam početak 9. st., čemu u prilog valja ukazati i na neka druga groblja otkrivena u Kaštelima, čiji kronološki i povijesni okviri omogućuju da se radunsko groblje uže komparira s njima i pobliže vremenski odredi. Opći argumenti za takvo datiranje su orijentacija i broj ukopa u pojedinom grobu, te konstrukcija grobnih sanduka rađenih od kamenih ploča; oni koji pobliže potvrđuju užu dataciju su nalazi nakita u grobovima, a posebice očuvani tragovi pogrebnih rituala koji svjedoče o još živoj tradiciji poganskoga obreda pokapanja.

Svi otkriveni grobovi imali su kamene sanduke unutar grobne rake, koji su konstruirani od tanjih kamenih ploča postavljenih okomito uz rub groba i pokriveni jednom istom takvom pločom ili s nekoliko njih. Takav način oblikovanja groba najčešći je u ranom (s iznimkom tzv. poganskog razdoblja), a i u cijelom srednjem vijeku, u svim hrvatskim krajevima južno od Save i o tome je već u našoj srednjovjekovnoj literaturi bilo podosta govora.⁶ Pregled različitih mišljenja u najnovije vrijeme donosi V. Sokol, no, detaljno analiziranje tog pitanja prerasta okvire jednoga članka.⁷ Dna grobova popločana su tanjim kamenim pločicama (Plan III), što je čest slučaj na starohrvatskim grobljima,⁸ posebice na grobljima s teritorija starohrvatske kliške županije, a potvrđeni su i u novijim iskopavanjima na prostoru Sinjske krajine.⁹ I oblici grobova su uobičajeni. Prevladavaju pravokutni sanduci (9 grobova), a 4 groba imaju sanduke u obliku trapeza. Time je još jednom potvrđena teza koju je svojedobno postavio D. Jelovina ustvrdivši da oblik groba nije u korelaciji s vremenom ukopa, tj. da se različiti oblici javljaju u isto vrijeme kroz cijeli srednji vijek, a ne sukcesivno jedan za drugim, kako su dokazivali stariji istraživači, Lj. Karaman i S. Gunjača. Do istoga rezultata došao je u svojim istraživanjima i J. Belošević, a teza je potvrđena i na sustavno istraženom župskom groblju srednjovjekovnog Sućurca na lokalitetu Sv. Juraj od Putalja.¹⁰ Starije mišljenje ponovo zastupa V. Sokol, no i rezultati najnovijih iskopavanja, uključujući i ovo na Svećurju u Radunu, u potpunosti ga demantiraju. Primjerice, on grobove čije su škrinje konstruirane u obliku trapeza (njegov tip D) apodiktično datira najranije od sredine 12. st., a radunsko groblje ima 4 takve škrinje. Taj je tip potvrđen i na novotkrivenom starohrvatskom groblju iz 9. st. Svećurje – Žestinj u Kaštel Novom. Dalo bi se još o tome, no ovdje nije mjesto za širu raspravu o toj problematici.¹¹

Na groblju Svećurje u Radunu prevladavaju pojedinačni ukopi, registrirani u 9 od 13 grobova (**G-1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 12 i 13**). U **G-6** je nađen dvojni ukop, za **G-7** je vjerojatnije da se radi o dva ukopa u različito vrijeme, dok se za **G-10 i G-11** ne može ništa kazati, jer je prvi nađen bez kostura, a u drugome su nađeni ostaci tri kostura, od kojih je jedan *in situ*. Oba groba su jedan do drugoga, a nalaze se na dijelu terena gdje je tlo najpliće. Na oba groba nedostaju poklopnice,

⁶ Ovdje samo upućujem na osnovnu literaturu citiranu u prethodnim bilješkama: D. Jelovina 1976, str. 67-77; J. Belošević 1980, str. 72-76.

⁷ Sokol 2006, str. 155-162. **N. B.** = Valja napomenuti, istini za volju, da je naslov knjige *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština od Jadrana do Save* znatno širi od sadržaja, jer u njoj nisu obuhvaćeni mnogi bitni elementi materijalne kulture, kao što su nasebinski nalazi (keramika, oruđe, oružje itd.), arhitektura (sakralna, profana, fortifikacijska) i skulptura, numizmatički nalazi itd., pa ni cijeli repertoar nalaza u grobovima, primjerice prstenje, noževi, čaše, boce itd.

⁸ Jelovina 1976, str. 72-73, bilj. 23.

⁹ Burić 1992, str. 55-56. Burić 2001, str. 152, bilj. 5. Popločana dna ima i većina grobova od 49 dosad otkrivenih i istraženih na novootkrivenom položaju Svećurje u Kaštel Novom (cf. bilj. 1.). Taj običaj traje, prema rezultatima istraživanja višeslojnoga župskog groblja na Putalju, i tijekom cijeloga razvijenog srednjeg vijeka, dakle sve do 13. st.: Burić 2001, str. 202, bilj. 93. Za Sinjsku krajinu cf. Milošević 1997, str. 111-115; Petrinec 2002, str. 206.

¹⁰ Jelovina 1976, str. 72-82; Belošević 1980, str. 72-74; Burić 2001, str. 202, bilj. 94.

¹¹ Sokol 2006, str. 144-149. Autor po tom pitanju ne uzima u obzir rezultate analize groblja oko Sv. Jurja od Putalja, iako u popisu literature navodi monografiju o tom lokalitetu (cf. Burić 2001, str. 202).

pa se, po svemu sudeći, radi o nekadašnjem devastiranju grobova krčenjem terena za sadnju vinove loze. Tom prigodom su povadene kosti iz **G-10**, a lako je moguće da su parcijalno povadene i iz nekih drugih grobova (primjerice **G-13**), te ubačene u **G-11**. Ako je to točno, onda bi i **G-11** trebalo ubrojiti među grobove s jednim ukopom. Ukratko, i na primjeru ovoga malog groblja potvrđeni su rezultati dobiveni analizom groblja na Putalju, prema kojima sve do 13. st. prevladavaju grobovi s jednim ukopom, a tek od druge pol. 13. i dalje tijekom 14.-15. st. i kroz rani novi vijek dominiraju obiteljski grobovi s višekratnim ukopima.¹² O orijentaciji ukopa već je bilo govora na kraju uvodnoga poglavlja,¹³ pa ovdje nije potrebno to ponavljati.

Radunsko groblje općenito je vrlo siromašno nalazima. Od 13 grobova nađeni su samo u dva groba, i to po jedna naušnica. U **G-3** nađena je brončana karičica, a u **G-12** oštećena jednojagodna naušnica glatke okruglaste jagode (sl. 2.). U oba slučaja radi se o dječjim grobovima. Nalazi tih naušnica sami po sebi tek okvirno određuju vrijeme ukopavanja na ovom groblju, koje, zbog maloga broja grobova, treba svesti na jedno kraće razdoblje. Stoga pri poblizem određivanju vremena ukopavanja treba uzeti u obzir druge pokazatelje koje nam je, srećom, istraživanje pružilo, a koji su presudni ne samo za datiranje groblja u cjelini nego i za poblizje datiranje nakita u otkrivenim grobovima. Radi se o ostacima pogrebnih obreda koji imaju izrazito poganska obilježja, a utvrđeni su kod 4 groba. U malenome dječjem grobu **G-9** su neposredno iznad neznatnih ostataka kostura novorođenčeta otkriveni sitni grumeni žerave. Budući da grob nije bio oštećen, jer je poklopnica bila na svojem mjestu, nedvojbeno je da je žerava posuta po tijelu netom položenom u grob. U preostala 3 slučaja nađeni su ostaci obredne vatre uz poklopnice grobova (**G-4, 5 i 6**), uvijek locirani sa sjeverne ili sjeverozapadne strane. Činjenica da se sva 4 primjera nalaze na zapadnom kraju groblja, ne može imati neko kronološko značenje u okviru groblja u cjelini zbog maloga broja grobova, ali zasigurno ima presudnu ulogu u njegovu datiranju općenito. Posebice je važno istaknuti da su u sklopu ostataka ugljena od izgorjenog drva i kamenog naboja tih vatrišta nađeni i sitni ulomci grube keramike. Na žalost, dva od tri vatrišta (**v 2 i 3**), uz **G-4 i 5**, su prilično oštećena iskopima temelja, ali i oni imaju po koji ulomak keramike. Najbolje očuvano vatrište (**v 1**) bilo je položeno uz poklopnice **G-6** sa sjeverne strane. U relativno debljem sloju ugljena oko manjega naboja od kamenja nađen je veći broj ulomaka grube keramike, uglavnom nepečene i sa zrcima kalcita. Zbog te osobine ionako sitni ulomci, izgorjeli u vatri, drobili su se na prvi dodir. Očito se radi o posudama izrađenim za jednokratnu upotrebu, pa zbog toga nisu ni pečene. Iskorištene su u sklopu pogrebnoga obreda na grobu u trenutku pokopa, pa bih ta vatrišta protumačio kao ostatke pogrebnih gozbi (daća) u čast pokojnika. Taj živi survival poganskoga pogrebnog običaja imat će veoma važnu ulogu pri vremenском opredjeljivanju grobova na ovom groblju. "Poganski horizont" starohrvatskog razdoblja datiran je od sredine 7. do sredine 9. st.¹⁴ Glavno obilježje grobalja toga vremena su prilozima u grobovima, u prvom redu lonci za hranu i piće u skladu s obredima i vjerovanjima slavenske mnogobožacke religije. Sa sve većim utjecajem kršćanstva oni se od druge pol. 8. st. postupno potiskuju, a sporadično se još javljaju u prvoj pol. 9. st. Nakon te prijelazne faze od sredine 9. do početka 12. st. u grobovima kristijanizirane faze starohrvatskoga razdoblja zastupljen je uglavnom nakit, najčešće naušnice i prstenje.¹⁵ Pojava vatrišta kao dijela poganskoga obreda

¹² Burić 2001, str. 203, bilj. 99.

¹³ Rabim izraz orijentacija ukopa (ili pokopa), a ne groba, jer bez kostura u grobu nije moguće govoriti o orijentaciji, a položaj tijela u grobu i ovisi o zagrobnim vjerovanjima. Cf. Burić 2001, str. 202, bilj. 95.

¹⁴ Belošević 1980. Ovo sintetsko djelo još uvijek je najcjelovitiji prikaz tog razdoblja, u kojemu su obuhvaćeni svi važniji elementi koji poblizje određuju sintagmu "poganski horizont". Na kronologiju koju je razradio J. Belošević oslanjaju se i kasniji istraživači.

¹⁵ Različite kronologije faza razradilo je nekoliko autora: Karaman 1940; Jelovina 1976; Belošević 1980; Jurić 1981, 1987; Jakšić 1978, 1989, 1996; Zekan 1987; Sokol 2006. Svi oni za polazište svojih analiza uzimaju nalaze u grobovima, u prvom redu nakit, a ponajviše naušnice. I sâm sam pri analizi groblja na Putalju pokušao razraditi osnovnu kronologiju grobalja u srednjovjekovnoj Hrvatskoj (Burić 2001, cf. i Burić 2002), gdje sam za okvirno polazište uzео pojedine faze kompleksnih grobalja ili pojedinačna jednoslojna groblja. U novije vrijeme nekoliko je autora ponovo obratilo pozornost na groblja ranoga srednjeg vijeka i pokušalo u tim okvirima poblizje definirati pojedine uže faze i opću terminologiju: Matejčić 1987; Gunjača 1995; Milošević 1997; Petrinec 2002, 2005; Jarak 2002.

pri sahranjivanju vrlo je rijetka na starohrvatskim grobljima poganskoga horizonta. Sigurno je potvrđena samo na groblju s inhumiranim pokojnicima ukopanim u zemljani humak Materize kod Nina,¹⁶ a u novije vrijeme ostaci paljevine registrirani su i na ranosrednjovjekovnim grobljima u Glavicama kod Sinja (položaji Jojine kuće i Gluvine kuće), gdje su otkrivene jame s paljevinom, no, čini se da se tu ne radi o vatrištima uz grob.¹⁷ Dakle, jedina sigurna paralela za vatrišta ostaju nalazi uz tri groba na Materizama kod Nina, gdje je otkriveno groblje koje je datirano okvirno u 8. st.¹⁸

Predočene analogije poganskih obreda okvirno su pružile donju kronološku granicu za groblje na Svećurju u Radunu. Nju ipak treba pomaknuti na sam početak 9. st., i to zbog pojave nakita u radunskim grobovima, kao i izostanka uobičajenih priloga poganskoga karaktera. Kako obična karičica nije pogodna za uža kronološka razvrstavanja, preostaje nam nalaz jednojagodne naušnice iz **G-12**. Gotovo ista i jednako oštećena nađena je na još neistraženom groblju u obližnjem Kaštel Kambelovcu, na prostoru srednjovjekovnih Lažana, okvirno datirana u 9. st., a jedna cijela na položaju starohrvatskoga groblja na Putalju (analogije sa širega prostora ovdje ne donosim, jer je analiza temeljena na obradi groblja kao cjeline, a ne pojedinih tipova nalaza). I dok naušnica iz Lažana ostaje zbog neistraženosti toga položaja nedovoljno sigurnom za užu kronološku paralelu, iako je tipološki sasvim ista, ona s Putalja je neobično važna zbog precizno utvrđenih vremenskih koordinata.¹⁹ Putaljski grobovi starohrvatskog razdoblja datirani su zbog arheoloških i povijesnih argumenata neposredno prije vladavine kneza Mislava (oko 835.-845.), dakle u prva desetljeća 9. st. I tu je nađen ostatak poganskih običaja, jer je uz jedan grob do nogu bio položen lonac. Stoga i grobove na Svećurju u Radunu promatram u okvirima onih faktora koji su potvrđeni i na Putalju, gdje se miješaju elementi iz poganskoga horizonta s onima koji će obilježiti kristijanizirani horizont starohrvatskih grobalja od sredine 9. do 11. st., a tu su upravo jednojagodne naušnice jedan od najtipičnijih oblika nakita nađenih u grobovima. Tako je i radunsko groblje još jednom potvrdilo spoznaju o prijelaznom karakteru starohrvatskih grobalja iz prve pol. 9. st. u inicijalnoj fazi intenzivnije kristijanizacije.²⁰ Ima li nešto jači recidiv poganskih običaja na groblju Svećurje u Radunu i neznatnu kronološku distinkciju, nije moguće na ovom stupnju istraženosti decidirano tvrditi, no prva dva desetljeća 9. st. su u svakom slučaju ona granica preko koje nije uputno ići u starije vrijeme, tj. prije 800. godine, pa bih stoga ovdje analizirano groblje datirao između 800. i 830. godine, uz napomenu da će trajanje ukopavanja na njemu biti vjerojatno i nešto kraće, zbog maloga broja grobova. Nakon učvršćenja kneževske vlasti Trpimirovića u vrijeme Mislava i Trpimira, okvirno od sredine 9. st., poganski survivali će ubrzano nestajati iz grobova, a nakit će postati dominantna kategorija nalaza. U tom kontekstu samo bih se još osvrnuo na dataciju ovdje analiziranog tipa starohrvatske jednojagodne naušnice glatke, neukrašene jagode. Stariji autori tu su inačicu jednojagodne naušnice datirali na sam početak 9. st., a to je prihvatio i dio mlađih istraživača.²¹ No, posljednjih desetljeća uočljiva je tendencija da se pojava te inačice i jednojagodnih naušnica općenito pomakne na sredinu 9. st.²² Uzevši ponovo u obzir sve argumente, smatram da ta dva mišljenja nisu apsolutno neuskладiva. Naime, naušnica s Putalja i ona iz **G-12** s radunskoga groblja, uzevši u obzir dobro postavljene kronološke okvire ukopavanja na njima, potvrđuju

¹⁶ Belošević 1980, str. 20, 79, gdje je navedena i literatura za srednjoeuropski prostor naseljen Slavenima (bilj. 64).

¹⁷ Petrinc 2002, str. 206-209, 223. Autorica drži vjerojatnom mogućnošću da se tu radi o ostacima grobova s incineracijom iz druge pol. 7. st.

¹⁸ Belošević 1980, str. 21.

¹⁹ Burić 1999, str. 169-172; Burić 2001, str. 155-158.

²⁰ Na postupnost prijelaza iz poganskoga u kristijanizirani horizont starohrvatskih grobalja ukazuju i noviji radovi na tu temu: cf. Cetinić 1998; Petrinc 2005, str. 26, 41-42; Petrinc 2006, str. 223-224; Jarak 2006, str. 248-250. U posljednjem citiranom djelu autorica koristi izraz "predromanički horizont". Mišljenja sam da taj izričito stilski determinirani izraz nije pogodan za označavanje faza u razvoju srednjovjekovnih grobalja, iako bi se mogao koristiti za oznaku nakita kao tvorevine zanatstva i umjetničkoga obrta u starohrvatskom razdoblju.

²¹ Cf. bilj. 15

²² Cf. bilj. 20. Ovdje ne uzimam u obzir tezu N. Jakšića koju smatram neodrživom (cf. Burić 2001, str. 242-247).

mišljenje da se ta inačica javlja već početkom 9. st., no rijetkost takvih nalaza u tom vremenu pokazuje da većina primjeraka te inačice ipak pripada sredini i drugoj polovici 9. stoljeća, te 10 stoljeću. Na pojavu bikoničnih jagoda u rudimentarnim oblicima već od sredine 8. i u drugoj pol. 8. st. već sam upozorio pri analizi putaljskoga primjerka, što onda opravdava i prvu pojavu jednojagodnih naušnica glatkih jagoda već početkom 9. st.²³

U analizi radunskoga groblja valja istaknuti još jedan rijetki element koji nam pruža dragocjene podatke o oblikovanju groba i grobnoga humka, a utvrđen je kod 4 groba. Iznad grobne škrinje, a izvan površine koju one zapremaju, nađeni su veći ili srednje veliki amorfnu blokovi kamena, i to na visini od 30 do 50 cm iznad razine poklopnica. U tri slučaja (**G-5**, **11** i **12**) bili su položeni uz zapadni kraj groba, a u jednom (**G-1**) uz jugozapadni rub, a to znači u svim slučajevima iznad glave pokojnika. Prema okolnostima utvrđenima u stratigrafskom slijedu na lokalitetu mišljenja sam da to kamenje, posebice zbog njegove pozicije u odnosu na grobove, valja tumačiti kao grobne biljege u nadzemnom dijelu groba, dakle, izvan zemlje koja je tvorila grobni humak. Ostavljam također otvorenom i mogućnost da je takvih biljega bilo još na ovome groblju, ali da su dislocirani prigodom višekratno navedenoga krčenja, kada je i dio grobnih sanduka također oštećen. U svakom slučaju, ako je ova interpretacija tih blokova ispravna, to bi bio dragocjeni nalaz obilježavanja groba u ranom srednjem vijeku, o čemu se do sada samo hipotetski govorilo.²⁴

Ove retke posvećujem fra Luji Marunu, rodoljubu i entuzijastu, koji je cijeli svoj život posvetio starohrvatskoj baštini i time položio trajne temelje našoj najmlađoj arheološkoj grani – starohrvatskoj arheologiji.

²³ Burić 2001, str. 155-156, bilj. 22-24.

²⁴ Jelovina 1976, str. 75, gdje su prikazana i raznorodna starija mišljenja. O grobnim biljezima, tzv. "učelcima" iz kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka znamo nešto više, jer se povremeno naiđe na pokoji *in situ*: cf. Burić 2001, str. 218, 220.

SKRAĆENICE

HAnt.	Histria antiqua, Pula.
HAG	Hrvatski arheološki godišnjak, Zagreb.
Izd. HAD-a	Izdanja Hrvatskoga arheološkog društva, Split – Zagreb - Pula.
Obavijesti HAD-a	Obavijesti Hrvatskoga arheološkog društva, Zagreb.
OA	Opuscula archaeologica, Zagreb.
Rad JAZU	Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb.
SHP	Starohrvatska prosvjeta, Split.
Zbornik Sućurac	Zbornik Kaštel – Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća, Split, 1992.

LITERATURA

Belošević 1980

J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od 7 – 9. stoljeća*, Zagreb, 1980.

Bešlagić – Basler 1964

Š. Bešlagić – Đ. Basler, *Grborezi, srednjovjekovna nekropola*, Sarajevo, 1964.

Burić 1992

T. Burić, *Bijaći - Stombrate (novo starohrvatsko groblje u kliškoj županiji – zaštitna sondiranja)*, Obavijesti HAD-a XXIV/2, Zagreb, 1992., 55-56

Burić 2001

T. Burić, *Putalj u srednjem vijeku*, u: T. Burić – S. Čače – I. Fadić, *Sv. Juraj od Putalja*, Split, 2001., 151-323

Burić 2002

T. Burić, *Srednjovjekovna groblja u Kaštelima (stratigrafsko-demografska razmatranja)*, HAnt. 8, Pula, 2002., 321-336

Burić 2005

T. Burić, *Svećurje - Radun*, HAG 1/2004, Zagreb, 2005., 249-250 (br. 126)

Cetinić 1998

Ž. Cetinić, *Stranče - Gorica starohrvatsko groblje*, Rijeka, 1998.

Gunjača 1995

Z. Gunjača, *Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8-9. stoljeća u Dalmaciji*, u: *Etnogeneza Hrvata* (ur. N. Budak), Zagreb, 1995., 159-168

Gunjača 1996

Z. Gunjača, *Kontrafori, lezene i niše u starohrvatskom graditeljstvu*, u: *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža* (ur. M. Jurković i T. Lukšić), Zagreb, 1996., 65-73

Ivančević 1996

R. Ivančević, *Predromanička arhitektura raščlanjena nišama – kontinuitet antike*, u: *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža* (ur. M. Jurković i T. Lukšić), Zagreb, 1996., 75-81

Jakšić 1978

N. Jakšić, *Pokušaj određenja horizontalne stratigrafije starohrvatskih nekropola*, Izd. HAD-a 3, Split, 1978., 91-94

Jakšić 1989

N. Jakšić, *Crkve na Begovači i problem starohrvatskih nekropola*, Diadora 11, Zadar, 1989., 407 - 433

Jakšić 1996

N. Jakšić, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici*, u: N. Jakšić – M. Petrinec, *Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici*, SHP III/23, Split, 1996., 139-171

Jarak 2002

M. Jarak, *Zapažanja o grobljima 8. i 9. st. u Dalmaciji*, OA 26, Zagreb, 2002., 247-255

Jelovina 1976

D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, Split, 1976.

Jurić 1981

R. Jurić, *Nakit u srednjem vijeku*, u: *Nakit na tlu sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*, Zadar, 1981., 51-61 (Katalog, 183-200)

Jurić 1987

R. Jurić, *Srednjovjekovni nakit Istre i Dalmacije*, Izd. HAD-a 11/2 (Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju), Pula, 1987., 245-285

Karaman 1940

Lj. Karaman, *Iskopine društva "Bihaća" u Mravincima i starohrvatska groblja*, Rad JAZU 268, Zagreb, 1940., 1-42

Marasović 1978

T. Marasović, *Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji*; u: *Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture*, Split, 1978., 5-129

Matejčić 1987

R. Matejčić, *Horizont s keramikom u starohrvatskoj nekropoli Stranče – Gorica u Vinodolu*, Izd. HAD-a 11/2 (Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju), Pula, 1987., 291-303

Milošević 1997

A. Milošević, *Ranosrednjovjekovno groblje kod Gluvinih kuća u Glavicama kod Sinja*, SHP III/24, 111-123

Omašić 2001

V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća I*, Kaštela, 2001.

Oreb 1983

F. Oreb, *Srednjovjekovno groblje oko crkve sv. Jurja od Raduna kod Kaštel - Starog*, SHP III/13, Split, 1983., 185-200

Petrinec 2002

M. Petrinec, *Dosadašnji rezultati istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja u Glavicama kraj Sinja kao prilog razrješavanju problema kronologije starohrvatskih grobalja*, OA 26, Zagreb, 2002., 205-246

Petrinec 2005

M. Petrinec, *Ranosrednjovjekovno groblje na položaju Livade u Konjskom polju*, SHP III/32, Split, 2005., 21-52

Putanec 1963

V. Putanec, *Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske*, Slovo 13, Zagreb, 1963.

Sokol 2006

V. Sokol, *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština od Jadrana do Save*, Zagreb, 2006.

Šimunović 1992

P. Šimunović, *Uvod u kaštelansku toponimiju*, u: *Zbornik Sućurac*, Split, 1992., 79-92

Zekan 1987

M. Zekan, *Srednjovjekovne nekropole*; u: *Bribir u srednjem vijeku (katalog)*, Split, 1987., 43-65

Zekan 1995^{2,3}

M. Zekan, *Pet srednjovjekovnih nekropola Bribira*; u: *Bribir u srednjem vijeku (katalog)*, Split, 1995^{2,3}, 41-54

SUMMARY

Old Croatian graveyard located at Svećurje in Kaštel Stari

Key words: *Svećurje, Radun, Old Croatian, pagan horizon, Christianised horizon.*

Located at Svećurje in Kaštel Stari, between Split and Trogir, a smallish Old Croatian graveyard with interred bodies was discovered at the end of 2001. The graves were found during the building works for a family house. Timely intervention stopped the digging of the foundations and the graveyard was completely investigated in two campaigns in 2002. The investigations were conducted by the Museum of Croatian Archaeological Monuments and the dig was led by the author of these lines. The investigated site is situated in the area of the medieval village of Radun whose name is preserved in the wider area around the graveyard, and nearby there is the very well preserved pre-Romanesque church of St George, surrounded by a later medieval graveyard. The graveyard which is analysed here belongs to the group of smaller graveyards which were set out in rows and we can approximately date it to the early Middle Ages, that is the Old Croatian era in the material culture of the Middle Ages (7th to 11th century). The basis for this dating is found in the graves, in the method of construction of the stone coffins, number of burials in an individual grave and certain elements of funeral ritual found in most of the graves. All these elements together offer the possibility of a narrower, more precise dating to the beginning of the 9th century and in doing this we have to point to other graveyards discovered in Kašteli whose chronological and historical backgrounds enable the comparison of the Radun graveyard with them and its more precise chronological determination. General arguments for such a dating are the orientation and number of burials in individual graves and the construction of the coffins made from stone slabs, and the arguments which more precisely confirm the dating are the finds of jewellery in the graves and especially preserved traces of burial rituals which witness the tradition of pagan burial rites which was then still alive.

All the discovered graves contained stone coffins, constructed of relatively thin stone slabs placed vertically along the sides of the hole and covered with one or more of the same slabs. This way of constructing a grave was most common in the early Middle Ages (excluding the so-called pagan era), and also throughout the entire Middle Ages in all Croatian areas south of the river Sava and this has already been well covered in our literature of the Middle Ages. V Sokol has very recently contributed an overview of the different opinions, but the detailed analysis of this question goes beyond the scope of one article. Graves whose bottoms are covered by thin stone slabs are not rare in old Croatian graveyards, and this is especially common in graveyards situated on the territory of the Old Croatian Klis county and are also confirmed by the recent digs in the area around Sinj. The shapes of the graves are also common. Rectangular coffins dominate (9 graves), and four graves contain coffins in a trapezoid shape. This once more confirms the thesis which was put forward in his time by D Jelovina, claiming that the shape of the grave does not correlate to the time of the burial, i.e. that different shapes appear at the same time throughout the Middle Ages, and not successively one after the other as the older archaeologists Lj Karaman and S Gunjača had tried to prove. J Belošević came to the same conclusion in his research, as have I after systematic research into the parish graveyard of medieval Sućurac on the site at St George of Putalj. The older opinion is again supported by V Sokol but the results of the latest digs including this one at Svećurje in Radun completely disprove it.

At the Svećurje graveyard in Radun (Diagram I, II and III) individual burials dominate, as registered in 9 of 13 graves (**G-1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 12** and **13**). In **G-6** a double burial was found, and in **G-7** it is more likely that we have a situation of two burials at different times, while for **G-10** and **G-11** nothing can be said because in the former there was no skeleton and the latter contained the remains of three skeletons, one of which is *in situ*. Both these graves lie next to each other and are situated in the part of the site where the earth is most shallow. Both graves are missing their lids, so this was most likely a case of previous damage caused by clearing the terrain for planting vines. In short, and based on the example of this small graveyard, the results gained from the analysis of the graveyard at Putalj were confirmed, according to which graves with one burial are dominant until the 13th century and not until the second half of the 13th and further throughout the 14th and 15th centuries and the early modern era did family tombs with multiple burials become predominant. The orientation of the burial is also common for the early Middle Ages (E-W), all the bodies are placed in the grave with their head to the west and arms placed alongside the body.

The Radun graveyard is generally very poor in finds. Of the 13 graves only two contained anything and that was one earring in each. In **G-3** a small bronze hoop, and in **G-12** a damaged single-bead earring with a smooth rounded bead (Pic. 2). In both cases these were child's graves. The finds of these earrings in themselves only approximately determine the dating of the burials in this graveyard which, due to the small number of graves, should be placed within a short time frame. Therefore, to determine the date of the burials in this graveyard more precisely, other elements should be taken into consideration which were luckily given to us by the investigations, and which are crucial not only for the dating of the graveyard as a whole but also for the more precise dating of the jewellery in the discovered graves. In question are the remains of burial rites with clearly pagan characteristics which have been confirmed in four graves. In the small child's **G-9** grave, small pieces of cinders were found

directly above the tiny remains of the newborn's skeleton. Since the grave was not damaged because the lid slabs were in place, there is no doubt that the cinders were thrown onto the body immediately after its placement in the grave. In the remaining three cases, remains of ritual fire were found next to the lids of the graves (**G-4**, **5** and **6**), in all of these cases located on the north or the north-west side. The fact that all these four examples were found at the western end of the graveyard cannot have some chronological meaning in the graveyard as a whole due to the small number of graves, but surely has a crucial role in its general dating. It is especially important to emphasise that amongst the remains of the charcoal from the burnt wood and the stone circle of these fire places, small pieces of rough ceramics were also found. Unfortunately two of the three fire places ($v_{2 \text{ and } 3}$), next to **G-4** and **5**, were significantly damaged by the digging of the foundations but they also contain a few pieces of ceramics. The best preserved fireplace (v_1) was situated next to the lids of **G-6** on the north side. In the relatively thick layer of cinders around the small stone circle, quite a large number of pieces of rough ceramics, mostly unfired and with grains of calcites have been found. Due to this characteristic, the already tiny fragments burnt in the fire, fell apart as soon as they were touched. This is obviously a case of vessels made for one use and therefore not fired. They were used during the burial rites on the grave at the time of the funeral so I would therefore explain these fireplaces as remains of the burial feasts (*daća*) in honour of the deceased. This continuing survival of pagan burial rites will have a very important role in the dating of the graves in this graveyard. The "pagan horizon" of the Old Croatian era dates from the mid-7th to the mid-9th century. The main characteristics of the graves of this era are accessories in the graves, mainly pots for food and drink in accordance with the rites and beliefs of the Slavonic polytheistic religion. With the increasing influence of Christianity they slowly disappeared from the second half of the 8th century on, but still appear sporadically during the first half of the 9th century. After this transitional phase, we usually find jewellery, mostly earrings and rings, from the mid 9th to the beginning of the 12th century in the graves of the Christianised phase of the Old Croatian era. The occurrence of fireplaces as part of the pagan rites during burial is very rare in the Croatian graveyards of the pagan horizon. It has been confirmed for certain only in the graveyard at Materize near Nin where the dead were buried in earth mounds, and recently the remains of fire have been registered in early medieval graveyards in Glavice near Sinj (locations Jojine Kuće and Gluvine Kuće) where holes with the remains of fire were discovered but it seems that this was not a case of fireplaces by the grave. Therefore the only certain parallel for fireplaces can be found next to three graves at Materize near Nin where a graveyard dated approximately to the 8th century has been found.

The presented analogies of the pagan rites offer a lower chronological limit for the graveyard at Svećurje in Radun. This nevertheless needs to be moved to the very beginning of the 9th century because of the appearance of the jewellery in the Radun graves. Since ordinary hoops are not suitable for precise chronological placements, we are left with the find of the single-bead earring from **G-12**. An almost identical and equally damaged example has been found in the still uninvestigated graveyard in nearby Kaštel Kambelovac in the area of medieval Lažani approximately dated to the 9th century, and one whole earring at the location of the Old Croatian graveyard at Putalj in Kaštel Sućurac (analogies from the wider area are not brought in here, because the analysis is based on the research of the graveyard as a whole, and not individuals types of finds). And while the earring from Lažani remains, due to the fact that the location is still uninvestigated, insufficiently safe for a close chronological parallel, although it is typologically exactly the same, the one from Putalj is very important because of the narrowly determined chronological coordinates. The Putalj graves of the Old Croatian era have been dated, due to archaeological and historical arguments, to directly before the rule of Duke Mislav (cca. 835-45), i.e. to the first two decades of the 9th century. Here remains of pagan rites were been found, because a pot was been placed next to one grave near the legs. Therefore I also view the graves at Svećurje in Radun within the framework of those factors which have been confirmed at Putalj, where we find mixed together elements of the pagan horizon with those which will mark the Christianised horizon of the Old Croatian graveyards from the middle of the 9th century to the 11th century, in which exactly this type of single-bead earring is one of the most common types of jewellery found inside the graves. And so the Radun graveyard once more confirms the transitional character of Old Croatian graveyards from the first half of the 9th century in the initial phase of more intense Christianisation. Whether the somewhat stronger remnants of pagan rites in the graveyard at Svećurje in Radun also have an insignificant chronological distinction is not possible to determine at this stage of the research, but the first two decades of the 9th century are in any case a border across which it is not advisable to go back in time, i.e. before 800, so I would therefore date the graveyard analysed here to between 800 and 830, with a note that the time frame of the burials in it will probably be somewhat shorter due to the small number of graves. After the strengthening of the ducal power of the Croatian Trpimirović dynasty during the times of Mislav and Trpimir, approximately from the mid 9th century, the pagan survival started disappearing rapidly from graves and jewellery became the predominant category of the finds. In this context I just want to mention once more the dating of the type of old Croatian single-bead earring with smooth unornamented bead analysed here. The older authors dated this type of single-bead earring to the very beginning of the 9th century, and this was accepted by a portion of younger researchers. But in recent decades there has been a tendency to move the dating of this type, and of single-bead earrings generally, to the mid 9th century.

Considering again all the arguments I think that these two opinions are not absolutely irreconcilable. Namely, the earring from Putalj and the one from **G-12** in the Radun graveyard, taking into consideration the well-established chronological frameworks of the burials on them, confirms the opinion that this type was already appearing at the beginning of the 9th century but the rarity of such finds in that era shows that most examples of this type belong to the middle and second half of the 9th as well as the 10th century. I have already pointed out the appearance of biconic beads in rudimentary shapes from the middle and second half of the 8th century during the analysis of the Putalj example, which then justifies the first appearance of single-bead earrings with a smooth bead as early as at the beginning of the 9th century.

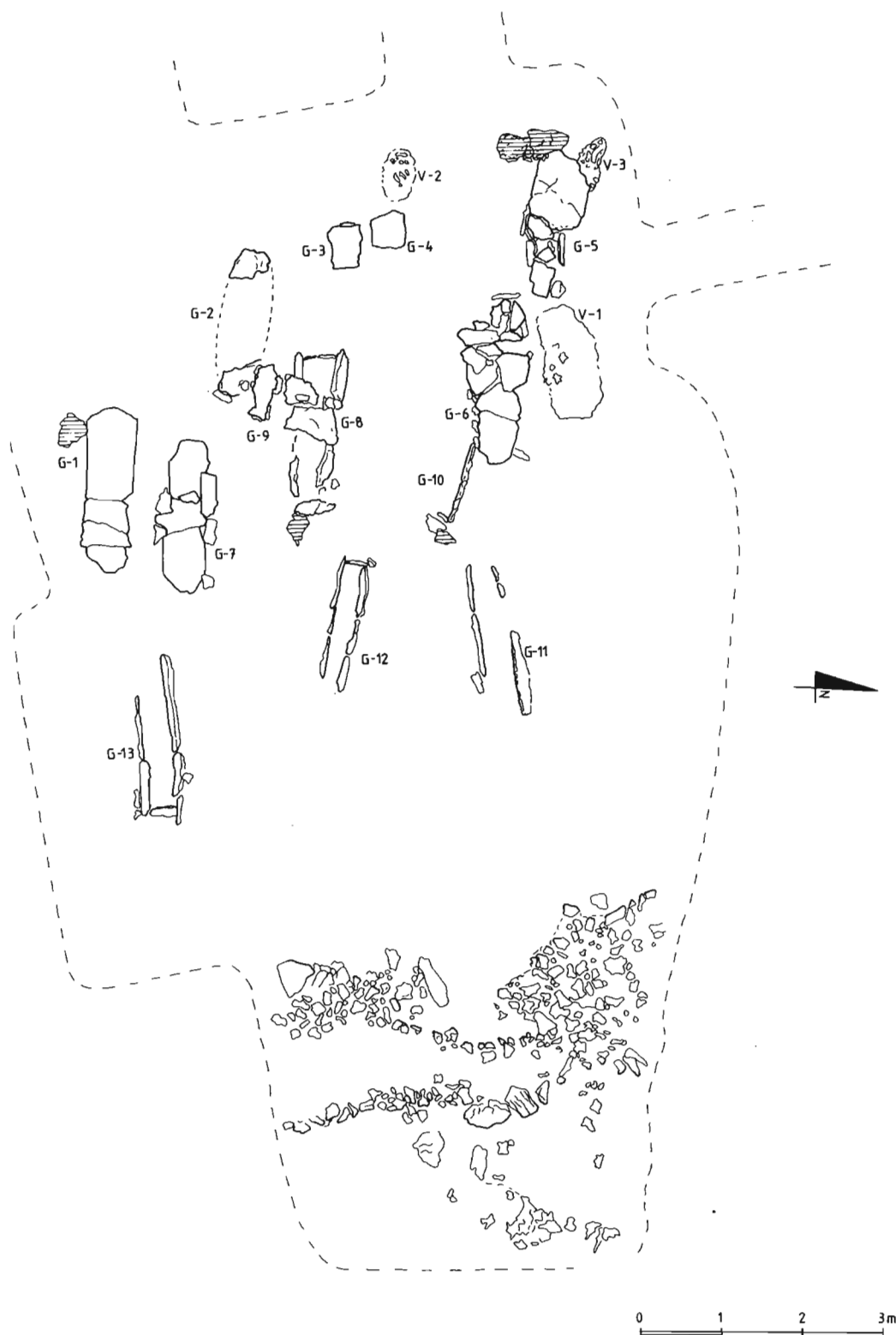
In the analysis of the Radun graveyard, another rare element has to be emphasised which provides us with valuable data on the shapes of graves and the burial mound and which has been determined with four graves. Above the coffins, but outside the area they take up, largish or middle-sized amorphous blocks of stone were found at a height of 30–50 cm above the level of the lid. In three cases (**G-5**, **11** and **12**) these were placed at the west end of the grave, and in one case (**G-1**) at the south-west end, but above the head of the deceased in all cases. According to the circumstances determined in stratigraphic layers at the site I believe that these stones, particularly because of their position in relation to the graves, have to be explained as grave markers in the above-ground part of the grave, i.e. outside the earth which created the burial mound. I also leave open the possibility that these markers were more numerous in this graveyard but have been dislocated during the above mentioned clearing of the terrain when a number of the coffins were also damaged. In any case, if this interpretation is correct, it would represent a valuable find of grave marking from the early Middle Ages, about which we have only hypothetically spoken so far. The very area of the graveyard is completely defined. The site is situated in a narrow terrace, separated from other terraces by a high drystone underwall. The western border is defined by the digging for the foundations of the house in which they were no more graves towards the west and the eastern border has been defined by a path discovered on the eastern side and placed perpendicularly to the direction of the graves (Pic. 1). On this path and around it there have been found rare fragments from Late Antiquity and rough early medieval ceramics.

Translation: Nicholas Philip Saywell

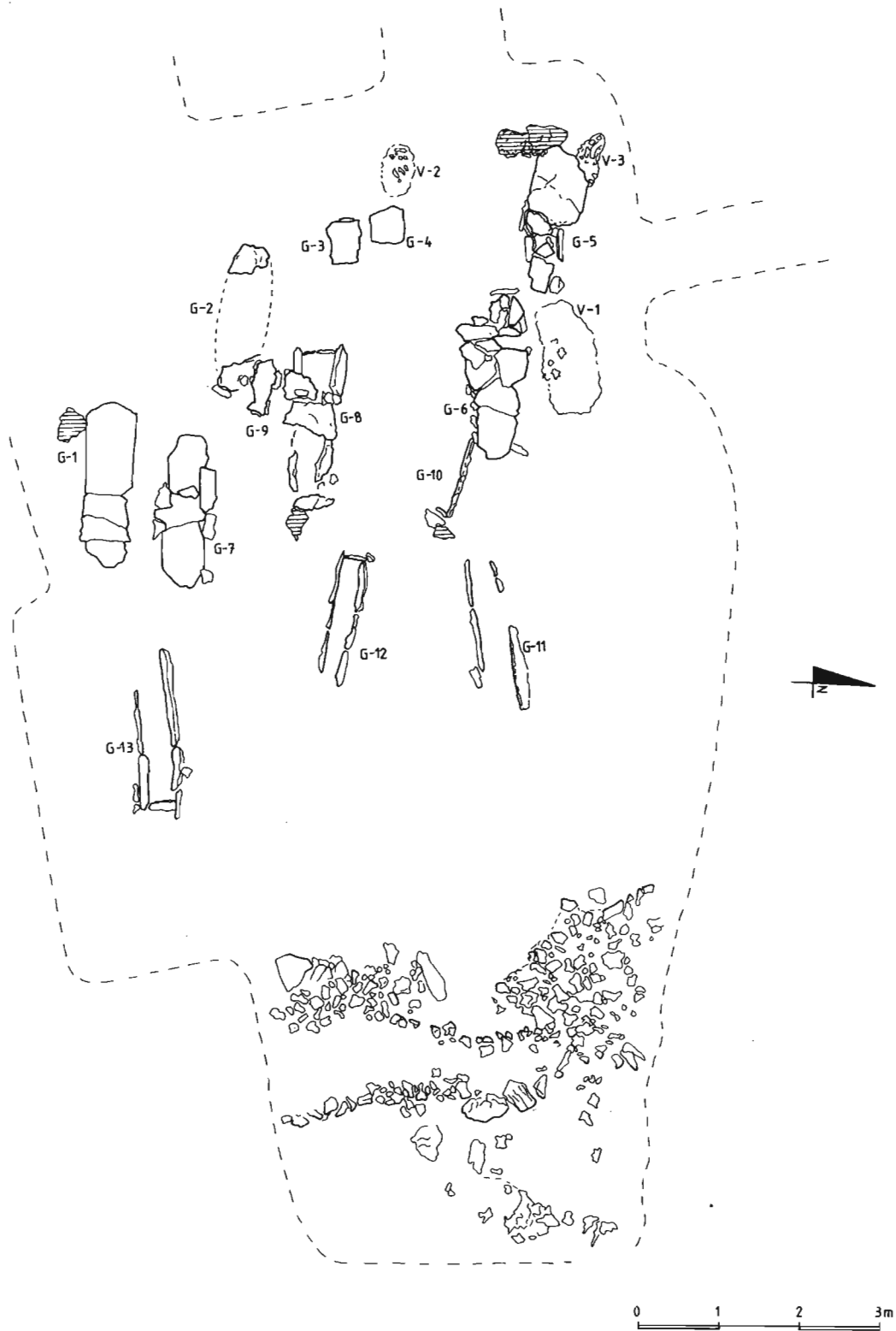
RADUN - SVEČURJE

2002.

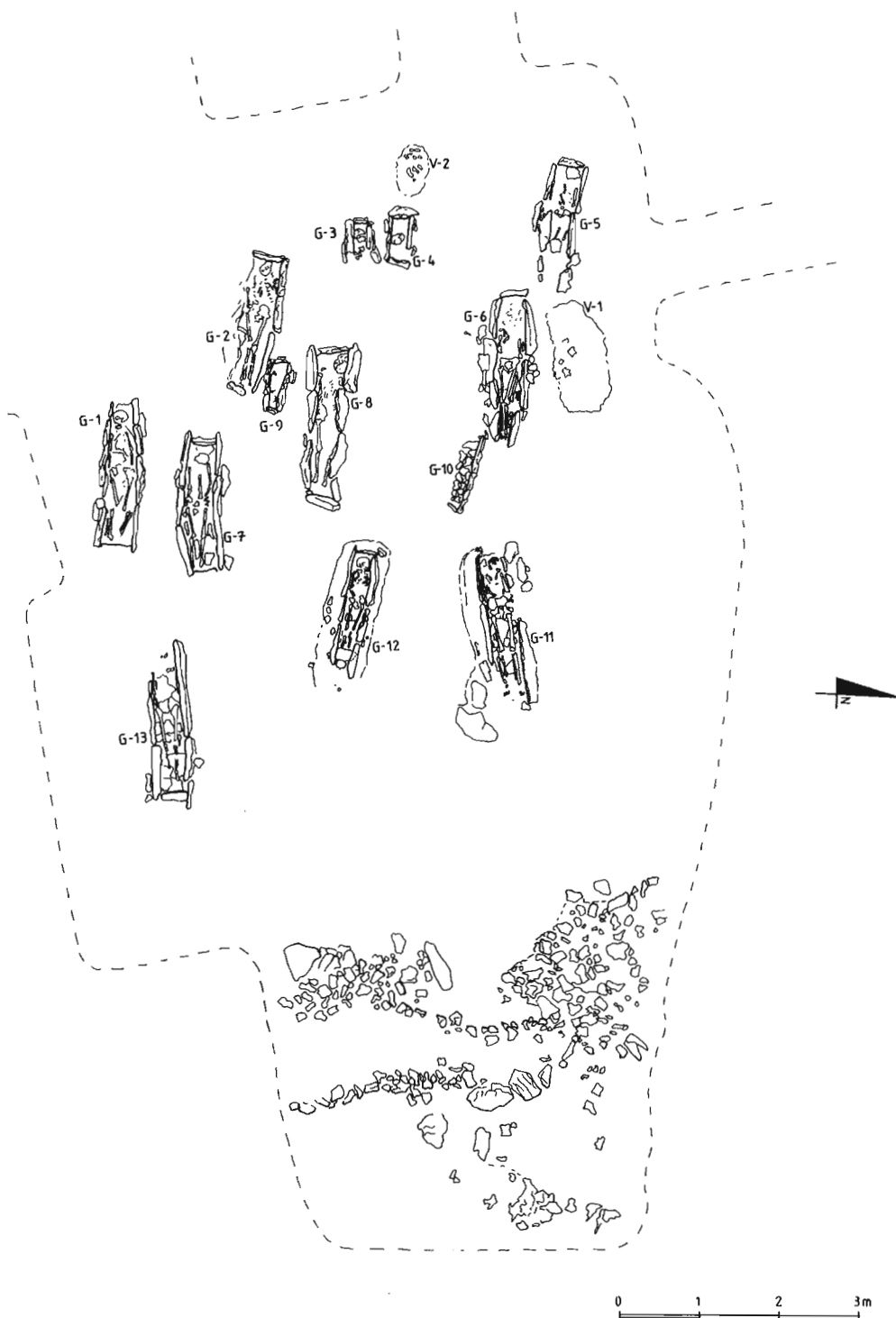
PLAN I
Tlocrt groblja sa zatvorenim grobovima

RADUN - SVEČURJE 2002.

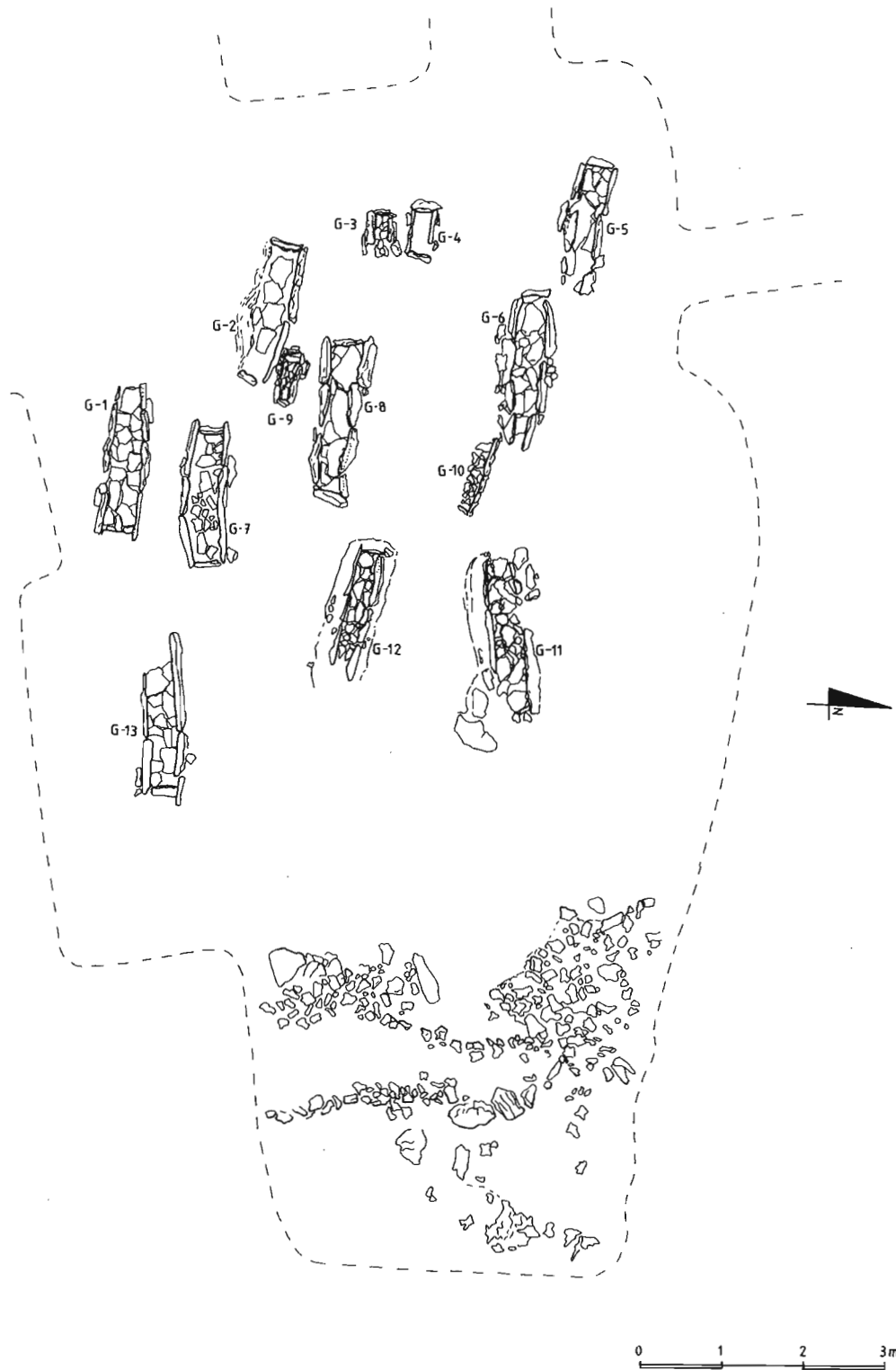
PLANI
Tlocrt groblja sa zatvorenim grobovima

RADUN - SVEČURJE 2002.

PLAN II
Tlocrt groblja s otvorenim grobovima

RADUN - SVEČURJE 2002.

PLAN III
Tlocrt groblja s popločanjima dna grobovima

Sl. 1. Pogled na stazu s istočne strane groblja i dio groblja istražen u drugoj kampanji 2002.

Sl. 2. Nalazi iz grobova: karičica (G-3) i jednojagodna naušnica (G-12)